

Michael J. Sandel:

Mi igazságos? ... és mi nem?

1/c

szóló viták egyedi esetek. Azaz, ha csak nincs szó emberi élet kioltásáról, továbbra is állíthatjuk: a vitákat az igazságosságról és a jogokról úgy kell lefolytatni, hogy nem foglalunk állást a morális és vallási kérdésekben.

Házasság azonos neműek között

Ám ez sem igaz. Vegyük a vitát az azonos neműek közötti házasság engedélyezéséről. Vajon el lehet-e dönteni, hogy az állam engedélyezze-e az azonos neműek közötti házasságot anélkül, hogy megtárgyalnánk azokat a szociális és vallásos dilemmákat, amelyek a házasság célját és a homoszexualitás morális státuszát övezik? Vannak, akik szerint a válasz igen, szerintük az azonos neműek közötti házasság kérdését liberális alapon, minősítéstől mentesen kell meghozni; függetlenül attól, hogy vannak, akik helyeslik, és vannak, akik nem a férfi és női homoszexualitást, az egyének számára lehetővé kell tenni, hogy maguk hozzák meg döntéseiket, kit választanak házastársnak. Eszerint ha a heteroszexuális pároknak engedélyezzük a házasságkötést, a homoszexuális pároknak viszont nem, az az utóbbiakkal szembeni diszkrimináció, amely megtagadja számukra a törvény előtti egyenlőséget.

Ha ez az érvelés elégséges alap arra, hogy az állam elismerje az azonos neműek közötti házasságot, akkor a kérdés a liberális közgondolkodás teremtette korlátok között megoldható anélkül, hogy foglalkozni kellene azokkal az ellentmondásos koncepciókkal, amelyek házasság célját érintik, valamint azzal, hogy az milyen dolgokat jutalmaz. Ám az azonos neműek közötti házasság melletti érvelés nem ítéltető meg minősítéstől mentesen. Attól függ, hogy milyen koncepciót választunk a házasság telosza, célja vagy értelme számára. És ahogy Arisztotelész emlékeztet bennünket, amikor egy társadalmi intézmény céljáról elmélkedünk, valójában azokról az eredményekről vitatkozunk, amelyeket az adott intézmény megbecsül, illetve azokról a dolgokról, amelyekkel jutalmaz. Az azonos neműek közötti házasságról szóló vita valójában arról szól, hogy megérdemlik-e

Az igazságosság és a közjó

a homoszexuális és leszbikus párok azt a megbecsülést és elismerést, amit társadalmunkban az állam által szentesített házasság élvez.

Hogy belássuk ezt, fontos szem előtt tartani: az államnak valójában elvileg nem két, hanem három lehetőség áll rendelkezésre a dilemma megválaszolására. Vállalhatja a tradicionális megoldást, azaz csupán a férfi és nő között létrejövő házasságot ismeri el. Vagy teheti azt, amit az Egyesült Államokban számos állam tett: érvényesnek tekinti az azonos neműek között létrejövő házasságot is. Vagy semmilyen házasság érvényesítésével nem foglalkozik, mert ezt magánügynek tekinti.

Tehát az állam szempontjából a következő három lehetőségéről beszélünk:

1. Csak a férfi és nő közötti házasságot ismeri el.
2. Elismeri mind a különböző, mind az azonos neműek közötti házasságot.
3. Semmilyen házasságot nem ismer el, és a kérdést magánügynek tekinti.

A házassági törvényeken túl az államok hozhatnak törvényeket polgárjogi vagy élettársi kapcsolatokról, amelyek biztosítják a jogi védelmet, az örökösödési jogokat, a kórházi látogatás jogát, a gyermekfelügyeleti jogokat az össze nem házasodott pároknak, akik együtt élnek, és ezt a jogi megoldást választják. Számos állam ezeket a lehetőségeket a férfi és női homoszexuális pároknak egyaránt biztosította. 2003-ban Massachusetts állam Legfelsőbb Bíróságának határozata értelmében az első lett az államok sorában, amely jogi értelemben elismerte az azonos neműek közötti házasságot (2. számú lehetőség). 2008-ban Kalifornia állam Legfelsőbb Bírósága szintén az azonos neműek közötti házasság javára döntött, de a határozat megszületése után néhány hónappal az electorok többsége megváltoztatta a döntést egy, az egész államra kiterjedő elektori szavazás eredményeképpen. 2009-ben Vermont állam lett az első, amely törvénykezési, és nem bírósági döntéssel legalizálta az azonos neműek közötti házasságot.²³

A 3. számú lehetőség csupán hipotetikus, legalábbis az Egyesült Államokban; az államok egyike sem hozott olyan döntést, amellyel

Minta példák!

ad 1

ad 2

ad 3

a házasság elismerését mint állami funkciót érvénytelenítette volna. Ám ezt a lehetőséget is érdemes megvizsgálnunk, mert segít, hogy jobban megértsük az azonos neműek házassága mellett és ellene szóló érveket.

A 3. számú lehetőség az ideális libertáriánus megoldás a házassággal kapcsolatos vitában. Nem törli el a házasságot, de megszünteti mint az állam által jóváhagyott intézményt. Mindezt akár a házasság intézményének az állami intézmények sorából történő kiiktatásának is nevezhetjük.²⁴ Ahogy a vallás kiiktatása azt jelenti, hogy nincs hivatalos államvallás (bár az államtól függetlenül természetesen létezhetnek az egyházak), a házasság kiiktatása az állami intézmények közül szintén azt jelenti, hogy megszűnne hivatalos állami funkcióként létezni.

Michael Kinsley közíró szerint ez lenne a megoldás ebben a reménytelenül megoldhatatlan konfliktusban a házasság körül. A melegházasság hívei arra panaszkodnak, hogy a házasság intézményének fenntartása a heteroszexuálisok részére egyfajta diszkriminációnak tekinthető. Az ellenzők szerint a melegházasság állami elismerésével túlmennénk a homoszexualitás eltűrésén, és egyenesen azt jelentené, hogy támogatjuk, és „állami pecsétet ütünk rá”. A megoldás, írja Kinsley, hogy „véget vetünk az állam által elismert házasság intézményének”, és „a házasságot privatizáljuk”.²⁵ Bízunk az emberekben, hogy hogyan akarnak együtt élni, ebbe az állam ne avatkozzon bele, és ne is foglalkozzon az elismerésével:

„Az egyházak és más vallási intézmények csak ajánlják továbbra is szolgáltatásaikat a házassági ünnepségek megszervezésére. Az áruháza, a kaszinók szálljanak be kedvük szerint. (...) A párok ünnepeljék meg egybekelésüket, ahogy csak akarják, és tekintsék magukat házastársaknak, amikor csak akarják. (...) És ha három ember kíván egybekelni, vagy csak egy, és valaki házassági aktust akar ebből celebrálni, tegye meg.”²⁶

„Ha a házasság teljes mértékben magánügy lenne – folytatja Kinsley a gondolatmenetet –, az azonos neműek házasságáról szóló vita tökéletesen értelmetlenné válna. Az egyeneműek házasságát az

állam nem hagyná jóvá, de a heteroszexuálisok közötti házassági aktusokat sem.” Kinsley úgy véli, hogy az élettársi kapcsolatot szabályozó rendelkezések foglalkozzanak a pénzügyekkel, a biztosítással, a gyermekneveléssel és örökségi kérdésekkel, amelyek akkor merülnek fel, amikor az emberek együtt élnek, és gyermeket nevelnek. Lényegében azt javasolja, hogy mindenfajta, az állam által jóváhagyott házassági aktust akár a heteroszexuálisok, akár a melegek között, regisztrált élettársi kapcsolatokkal váltsanak fel.²⁷

A liberális semlegesség pozíciójából nézve Kinsley javaslata nyilvánvalóan előnyös a másik két lehetőséggel szemben (1. és 2. számú lehetőségek); nem igényli a bírótól vagy az állampolgároktól, hogy erkölcsi és vallási vitákba bonyolódjanak a házasság célját és a homoszexualitás erkölcsi megítélését illetően. Mivel az állam a javaslat szerint a jövőben már semmilyen párkapcsolatot nem ruházna fel a házasság magasztos titulussal, az állampolgárok elkerülhetnék, hogy részt vegyenek a házasság teloszával kapcsolatos vitákban, és az olyanokban is, amelyek arról szólnak, hogy a melegek mennyire képesek ennek megfelelni.

Kinsley javaslata egyik oldalon sem talált lelkes fogadtatásra. Ám hasznosnak bizonyult abban az értelemben, hogy rávilágított a vita tétjére, és segített megértenünk, miért szükséges az azonos neműek közötti házasságot pártolók és ellenzők számára egyaránt, hogy állást foglaljanak a házasság céljával és tartalmával kapcsolatos lényegi morális és vallási vitákban. Egyik változatot sem lehet ugyanis a liberális közgondolkodás teremtette keretek között értelmezni.

Természetesen azok, akik az azonos neműek közötti házasságot azon az alapon utasítják el, hogy az bűn, és megbecszteleníti a házasság igazi célját, egyáltalán nem csinálnak titkot abból, hogy álláspontjuk morális és vallási természetű. Ám azok, akik védelmükbe veszik az azonos neműek közötti házasságot, álláspontjukat gyakran semleges alapokra helyezik, és nem akarnak állást foglalni a házasság erkölcsi tartalmát illetően. Az az igyekezet, hogy az azonos neműek közötti házasság mellett olyan érveket találjunk, amelyek mellőzik a minősítést, nagymértékben a diszkrimináció tilalmára és a szabad

egyfelől egy mélyen személyes elköteleződés egy másik emberi lény iránt, másfelől nyilvános ünnep, amelyen a kölcsönösség, a partnerség, az intimitás, a hűség és a család eszméjét ünnepeľjük.”³⁶

Ha a házasság megbecsülésre méltó intézmény, akkor fel kell tenni a kérdést, hogy milyen erényeket is becsül meg tulajdonképpen? Amikor ezt kérdezzük, valójában a házasságnak mint társadalmi intézménynek a célját, a telosát tudakoljuk. Az azonos neműek közötti házasság ellenzői közül sokan azt állítják, hogy a házasság elsődleges célja az utódnemzés. Ezen érv szerint mivel az azonos neműek nem képesek saját gyermek nemzésére, ezért nincs joguk házasságot kötni. Azt lehet mondani, hogy nem rendelkeznek a szükséges erénnyel.

Ez a teleologikus gondolatmenet jelenti az azonos neműek közötti házassággal szembeni érvelés központi elemét, és Marshall nem tér ki előle. Nem akarja azt a benyomást kelteni, hogy semleges a házasság célját illetően, ehelyett egy másik, az előzővel versengő érvelést vezet elő. A házasság lényege, állítja, nem a gyermeknemzés, hanem a kizárólagos szerető kapcsolat két fél között, legyenek azok heteroszexuálisak vagy melegek.

Feltehetjük a kérdést: hogyan lehet igazságot tenni a házasság céljára, tartalmára vonatkozó, két egymással versengő magyarázat között? Lehet-e racionálisan érvelni egy olyan, erkölcsileg vitatott társadalmi intézmény célját és lényegét illetően, mint amilyen a házasság? Vagy egyszerűen két homlokegyenest ellenkező állítás ütközéséről van szó – az egyik szerint a házasság az utódnemzésről szól, a másik szerint a szerető kapcsolatról, és nem lehet bizonyítani, hogy melyik az elfogadhatóbb?

Marshall álláspontja jó példája annak, hogyan lehet egy ilyen vitát lefolytatni. Először is vitába száll azzal az állítással, hogy a házasság elsődleges célja az utódnemzés lenne. Bemutatja, hogy a házasságnak, ahogy azt jelenleg gyakorolják, illetve ahogy az állam szabályozza, egyáltalán nem előfeltétele a gyermeknemzési vagy kihordási képesség. A heteroszexuális pároknak senki nem teszi fel a kérdést, hogy „szándékukban áll-e gyermekeket nemzeni coitus révén. A fogamzás

képessége nem előfeltétele a házasságnak, ahogy egyébként a válásnak sem. Emberek, akik házasságukat szexuális aktussal soha nem teljesítették be, és nem is tervezik, házastársak maradhatnak. Mások akár a halálos ágyukon is házasságot köthetnek. Bár sok – sőt talán a legtöbb – házaspárnak van közös gyermeke (segítséggel vagy anélkül), a polgári házasság elengedhetetlen feltétele a házastársak egymás iránti kizárólagos és tartós elkötelezettsége, nem pedig a gyermekek nemzése.”³⁷

Ily módon Marshall érvelése részben a jelenleg létező házasság céljának, tartalmának interpretálásán nyugszik. Amikor szembesülünk egy társadalmi gyakorlat versengő értelmezéseivel – a házasság mint utódnemzés szemben a házasság mint kizárólagos és tartós kapcsolat –, hogyan dönthetjük el, melyik az inkább hihető? Az egyik lehetőség, hogy megvizsgáljuk, egészében véve melyik koncepció van inkább összhangban az érvényes házassági törvénykezéssel. Egy másik lehetőség, hogy megnézzük, a házasság melyik interpretációja magasztosítja fel a megbecsülésre érdemes erényeket. Az, hogy mi egy házasság célja, részben attól függ, hogy mi mit gondolunk, a házasságnak milyen dolgokat kell ünnepeľnie és megerősítenie. Ez megkerülhetetlenné teszi a morális és vallási vitát arról, hogy mi a melegkapcsolatok morális státusza.

Marshall nem semleges e kérdés tekintetében. Azt állítja, hogy az azonos neműek kapcsolata éppoly méltó a tiszteletre, mint a heteroszexuális partnereké. Ha házasságot kizárólag a heteroszexuálisok köthetnének, azzal „a hatósági jóváhagyás pecsétjét ütnénk arra a romboló sztereotípiára, amely szerint az azonos neműek közötti kapcsolatok természetükből adódóan labilisak, alacsonyabb rendűek, mint az ellenkező neműek közötti kapcsolatok, és ezért nem méltóak a tiszteletünkre.”³⁸

Ezért ha közelebbről megvizsgáljuk az azonos neműek közötti házasság mellett szóló érveket, azt látjuk, hogy ezek nem alapozhatók a diszkriminációellenesség és a választás szabadságának eszméire. Hogy eldöntsük, ki köthet házasságot, el kell gondolkodnunk annak célján és azokon az erényeken, amelyeket a házassággal ismerünk el.

választásra épít. Ám ezek önmagukban nem elégségesek az azonos neműek közötti házasság engedélyezéséhez. Ennek belátásához vegyük Margaret Marshall, Massachusetts állam Legfelsőbb Bírósága főbírájának átgondolt és a részletekre érzékeny véleményét, amelyet a Goodridge kontra Egészségügyi Minisztérium (2003) per kapcsán írt, amely egy azonos neműek közötti házassággal foglalkozott.²⁸

Marshall bevezetőjében elismeri, hogy a téma morális és vallási értelemben mélyen megosztó, és jelzi: a bíróság ebben a vitában nem kíván állást foglalni. „Számos embernek vannak mélyen gyökerező vallásos, erkölcsi és etikai nézetei, amelyek szerint a házasságot egy férfi és egy nő kapcsolatára kell korlátozni, és hogy a homoszexuális viselkedés amorális. Másoknak legalább ennyire határozott vallásos, erkölcsi és etikai nézetei vannak, amelyek szerint az azonos nemű pároknak joguk van házasságot kötni, és hogy a homoszexuális egyének ugyanazt a bánásmódot érdemlik meg, mint heteroszexuális szomszédjaik. Ám egyik nézet sem ad választ az előttünk álló kérdésre. »Az a kötelességünk, hogy mindenki szabadságának érvényt szerezzünk, nem pedig az, hogy saját erkölcsi kódexünket törvényre tegyük.«”²⁹

Mintegy elkerülendő, hogy morális és vallási vitákba bonyolódjon, Marshall a bíróság által tárgyalt ügyet liberális érvekkel, tehát az autonómia és szabad választás kategóriáinak felhasználásával vezeti le. Az azonos nemű párok kizárása a házasság intézményéből nem összeegyeztethető „az egyén szabadságának és törvény előtti egyenlőségének tiszteletben tartásával” – írja.³⁰ A szabadságunk, hogy „tetszés szerint válasszuk meg, kivel akarunk házasságra lépni, vagy egyáltalán akarunk-e bárkivel is házasságra lépni, üres lenne, ha az állam előre kizárna bizonyos egyéneket abból, hogy szabadon válaszsa meg partnerét, akivel kizárólagos kapcsolatra akar lépni”.³¹ Amiről szó van, mondja Marshall, nem a választás erkölcsi értéke, hanem az egyén joga, hogy ebben a kérdésben választhat – tehát a felperesek joga, „hogy választott partnerükkel házasságot köthetnek”.³²

Ám az autonómia és a választás szabadsága önmagában nem elégséges indok a joghoz, hogy az azonos neműek házasságra léphesse-

nek. Ha az állam igazán semleges lenne az önkéntes társas kapcsolatok erkölcsi értékét illetően, akkor nincs ok arra, hogy a házasságot két személy közötti kapcsolatra korlátozza; engedélyeznie kellene a beleegyezésen alapuló poligámiát is. Valójában az állam, ha igazán semleges akarna maradni, magáévá kellene tennie Kinsley álláspontját, és érdektelenséget kellene nyilvánítania a házasság intézményét illetően.

A meleg házassága körüli vita alapvető kérdése nem a választás szabadsága, hanem az, hogy vajon az ilyen házasság méltó-e a közösség megbecsülésére és elismerésére – azaz kielégíti-e azokat a kíváncsalmakat, amelyeket a közösség a házassággal mint társadalmi intézménnyel szemben támaszt. Arisztotelészi értelemben a kérdés a hivatalok és a megbecsülés elosztása, a társadalom elismerése.

Bár a massachusettsi bíróság hangsúlyozta a választás szabadságának fontosságát, de nem akart utat nyitni a poligám házasság felé. Nem kérdőjelezte meg azt a koncepciót sem, hogy az állam bizonyos intim kapcsolatokat felruházzhat a házasság intézményével, másokat viszont nem. A bíróság nem javasolta a házasság intézményének megszüntetését, sem pedig kiiktatását az állami intézmények közül.

Ellenkezőleg, Marshall főbíró véleménye akár a házasság himnuszának is tekinthető, „amely közösségünk egyik legértékesebb és legmegbecsültebb intézménye”.³³ Gondolatmenetét azzal folytatja, hogy az állam által elismert házasság megszüntetése „társadalmunk egy életfontosságú mozgósító erejű elvét iktatná ki”.³⁴

Marshall nemhogy nem javasolja az állam által jóváhagyott házasság kiiktatását, ellenkezőleg: azt indítványozza, hogy terjesszék ki az azonos neműekre is. Ezzel kilép a liberális semlegesség keretei közül, és megerősíti az azonos neműek közötti házasság morális értékét. A házasság nem csupán privát akció két hozzájárulását adó felnőtt között, de a társadalmi elismerésnek és helyeslésnek is egyik megnyilvánulási formája. „Valójában minden polgári házasság során három partner van jelen: a két, akaratát kinyilvánító házasulandó és harmadikként az aktust jóváhagyó állam.”³⁵ A házasságnak ez a jellemzője jelenti a megbecsülés mozzanatát: „A polgári házasság